

”En måste dö för folket för att icke hela folket skulle förgås”

Syndabocksmotivet i Birgitta Trotzigs verk *En berättelse från kusten*

”One must die for the people in order to prevent the people's perish”
Scapegoat motif in Birgitta Trotzigs work *En berättelse från kusten*

Elena Andersson

Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap

Litteraturvetenskap

Kandidatuppsats 15 hp

Helene Blomqvist

Sofia Wijkmark

2016 – 03 – 29

Abstract

This essay aims to examine the scapegoat motif in Birgitta Trotzig's novel *En berättelse från kusten* (1961). The important part is to study how the scapegoat motif is portrayed in the novel, how the plot leads to persecution and final sacrifice and how it is related to the novel as a whole. I discuss the term scapegoat through the French theoretician René Girard, who developed some criteria to be met in order for the scapegoat motif to work. The essay results show that the three stages in Girard's theories exist in the novel. At first a great disease that causes children of almost every family to die and it makes the society to slowly collapse. The frustration leads to a search for a cause to the disease, however not the real cause, rather a crime and someone to blame. Someone, is not just anyone, the person has some distinctive victims markers. The scapegoat, Merete, is both socially and physically aberrant and that makes her the perfect scapegoat. The result shows that her death is a ritual reconciliation that ends the chaos and makes people free of the guilt they felt. This motif is also a part of a bigger reconciliation theme. Everything seems to weave into a pattern that requires suffering and great sacrifice to achieve reconciliation. Both the city and the monastery's restoration required suffering where Merete and Apelone both suffered and died to save the whole nation from perish.

Keywords: *En berättelse från kusten*, René Girard, scapegoat, reconciliation

Sammanfattning

Denna uppsats syfte är att studera syndabocksmotivet i Birgitta Trotzigs roman *En berättelse från kusten* (1961). Huvudsakligen studeras hur motivet gestaltas i romanen, hur berättelsen leder till förföljelser och det slutliga offrandet samt hur syndabocksmotivet kan relateras till romanhelheten. Jag diskuterar begreppet syndabock utifrån den franska teoretikern René Girard kriterier och stadier. Resultatet visar att kriterierna har uppfyllts och att Girards tre stadier också förekommer i romanens samhälle. Till en början drabbas barn från nästan varje familj av en dödlig sjukdom och det får samhället att långsamt kollapsa. Frustrationen hos folket övergår i ett sökande efter orsaken till sjukdomen, dock inte den verkliga orsaken, snarare ett brott och någon att anklaga. Någon, är inte vem som helst, utan personen har tydliga offermarkörer. Syndabocken Merete är både socialt och fysiskt avvikande och det gör henne till den perfekta syndabocken. Resultatet visar att hennes död blir en rituell försoning som avslutar det rådande kaoset och friar folket från deras skuldkänslor. Motivet är också en del av en större försoningstematik, nämligen ett mönster som kräver lidande och stora uppoffringar för att nå försoning. Både staden och klostrets återupprättelse kräver offrande och både Merete och Apelone lider och dör för att inte hela samhället ska förintas.

Nyckelord: En berättelse från kusten, René Girard, syndabock, försoning

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
<i>Syfte och frågeställningar</i>	<i>2</i>
1.1. Forskningsöversikt	2
1.2. Teoretiska utgångspunkter	5
1.3. Metodiska utgångspunkter	7
<i>Hermeneutiken – en texttolkningsakt.....</i>	<i>7</i>
<i>Material och avgränsningar</i>	<i>9</i>
1.4. Biografi och redogörelse om romanen	9
2. ANALYS.....	12
2.1. Samhällets kris	12
2.2. Anklagelserna	14
2.3. Syndabocken.....	16
<i>Offret Merete</i>	<i>16</i>
<i>Syndabocken – en figura Christi</i>	<i>18</i>
2.4. En berättelse om synd och försoning.....	20
<i>Meretes död och folkets hopp</i>	<i>21</i>
<i>Försoningens flera aspekter</i>	<i>22</i>
3. DISKUSSION.....	25
Referenser	28

1. INLEDNING

Hon höjde de blottade armarna. Hårtovorna i armhålorna spretade som trassliga fågelbon; hon syntes mer vanskapt än någonsin [---] Den första spottloskan träffade henne i ansiktet. (Trotzig 1966, s.255)

- Birgitta Trotzig

Det svenska samhället framstår inte sällan i demokratins framkant med kyrkans tillåtelse av homosexuella giftermål, Pridefestivaler, allas rätt att rösta, religionsfrihet och under 2015 hyllas också Sverige för det stora antalet flyktingar som mottagits. Listan skulle kunna förlängas ytterligare, men mitt i all denna förståelse kan inte undvikas att det finns minoriteter som får lida.

I en granskning av FN 2015 finns uppgifter som tyder på att Sveriges behandling av den samiska ursprungsbefolkningen är bristande och att deras mänskliga rättigheter inte säkerställts (Jackelén 2015). Problemet är att minoriteter så som samer och muslimer förtrycks. Ofta blir bilden av en minoritet mycket begränsad och marginaliserad. Mohammad Fazlhashemi, professor i islamisk teologi och filosofi vid Uppsala universitet, talar om en reducering av människors identitet till att endast utgöra deras religiösa identitet. Olikheter förnekas, det vill säga att den subjektiva föränderliga individen skalas bort för att passa in i ett strikt mönster. Islamofobi är ett uttryck av detta tankesätt där individer med islam som religiös tro endast är muslimer (Fazlhashemi 2014, s. 198ff). På liknande sätt förekommer också förtryck av andra grupper och personer som inte infinner sig i majoritetens norm.

Författaren Birgitta Trotzig (1929 - 2011) belyser i sitt författarskap de personer och den grupp individer som kan uppfattas som utsatta. I ord och bilder tycks dödens, plågans och utsatthetens tecken framträda utan att det finns försök att harmonisera den verklighet som skildras. Trotzigs föreställningsvärld och språk är mycket säreget och kan framstå som mycket mörkt, men det finns alltid en dubbelhet i tillvaron. Mot mörkret står ljuset och i undergångens tecken framträder räddningen och hoppet. Det verkar som det finns en attraktion att låta språkets kvinnliga kropp träda fram genom osäkerhet, frestelser och lidelser, för att i dess mest absurda form brytas av räddningen.

Det ovanstående citatet är ett utdrag ur Trotzigs roman *En berättelse från kusten* (1961). Här får vi möta gestalten Merete, en puckelryggig tiggare, som framstår i hennes mest vanskapta form precis innan den första spottloskan träffar hennes ansikte. I scenen offras Merete genom att folket dödar henne med stenar och käppar. Likt samer och muslimer tillhör Merete en minoritet som skiljer sig från normen. Likheten mellan dessa grupper och personer är att deras avvikelser framträder som större och viktigare än vad som förenar dem med normen. Merete framstår för folket som en främling, även om hon är lika mycket Åhus bo som resten av folket. För folket är Merete ”hon med puckeln” och tiggare på stadens gator.

Denna marginaliserade bild av gestalten fick mig att vilja undersöka om det går att tala om ett syndabocksoffer. Jag vill således i denna undersökning främst analysera Merete som syndabocksoffer, men utan att utesluta offer tematiken som råder i romanen. Därför kommer också andra bifigurer diskuteras och deras offerroll i romanen. Utifrån denna bakgrund har mitt syfte och mina forskningsfrågor konstruerats.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur syndabocksmotivet framträder i *En berättelse från kusten*, vilken funktion det får för romanhelheten och hur det framskrivs i berättelsen. Undersökningen kommer att underbyggas av René Girards teorier om syndabockar, som innehåller de stereotyper för förföljelse som gör att en syndabock väljs, förföljs och offras. Detta syfte mynnar ut i tre huvudfrågor för analysarbetet:

1. Hur gestaltas syndabocksmotivet och hur skrivs förföljelsens stereotyper fram i romanen?

I den tidigare forskningen om *En berättelse från kusten* belyses att romanen genomsyras av kristen teologi. Genom att fokusera på kristna begrepp och förståelseramar ämnar jag finna perspektiv som inte annars kan nås. Med denna utgångspunkt ställs de två sista huvudfrågorna:

2. Hur kan valet av syndabocken förstås utifrån en kristen läsning?
3. Hur kan det enskilda syndabocksoffret ställas i relation till synd, offer och försoning i hela berättelsen?

1.1. Forskningsöversikt

I detta avsnitt är syftet att ge en översikt av de studier som är relevanta för min egen uppsats. Det innebär en genomgång av den forskning som bedrivits om Birgitta Trotzigs författarskap med särskilt intresse för studier om romanen *En berättelse från kusten* och där syndabocksmotivet framkommer i analysen.

Pär-Yngve Andersson har som syfte i *Överskridandets strategier: lyrisk romankonst och dess uttryck hos Rosendahl, Trotzig och Lillpers* att undersöka Birgitta Trotzigs gestaltningsteknik i *Dykungens dotter*. Kännetecknande för Trotzigs författarskap anser Andersson vara den avsiktliga intertextualiteten både till annan skönlitteratur och till den kristna sfären, vilken också genomsyrar *Dykungens dotter*. Ett annat urskiljande drag hos intrigberättandet är att berättelsen ofta framstår som mörk, men inskrivs i hoppets strukturer och skapar en spänning mellan predestinerande livsförlopp och mystiskt hopp (Andersson 2004, s. 138-141).

Likt Andersson urskiljer Anders Tyrberg dubbelhetens tillvaro i *Dykungens dotter*, dels i hur mörker bryts med ljus, dels i kampen mellan motsatserna, undergång och räddning (Tyrberg 2002, s. 223). Tyrberg identifierar några bibliska intertexter såsom Romarbrevet, Johannesevangeliet och Markusevangeliet. Markusevangeliet blir belyst av religionsfilosofen René Girards tankesystem om ”det mimetiska begäret” som en förståelse av upphovet att skapa syndabockar och detta formulerar Tyrberg tydligt: ”Genom att avvika från den homogena massan i socialt, kulturellt eller fysiskt avseende anses offret provocera den rådande ordningen och angrips därför av den odifferentierade mobben” (Tyrberg 2002, s. 230 & 234f). Denna insikt, som Tyrberg får om vad som utmärker en syndabock, är även användbar i min analys av valet av syndabock.

Girards syndabocksteorier återkommer också hos Ulf Olsson i avhandlingen *I det lysande mörkret* om romanen *De utsatta*. Både Tyrberg och Olsson menar att den utlösande faktorn till samhällets behov av en syndabock är begäret som orsakats av otillräcklighet för de fattiga i staden. Ur begäret föds hämnden, vilken riktas mot någon annan än dem själva. I *De utsatta* pekas huvudpersonen Isak Graa ut som syndabock och offras, vilket då leder till att de som offrat honom befrias från sin skuld (Olsson 1988, s. 119f).

Offrandet av syndabocken har å ena sidan en religiös kristusliknande funktion, å andra sidan finner vi den i profant ljus genom Girards teorier att samhällets kris medför behovet av en syndabock. Den dubbelhet som Andersson och Tyrberg beskriver återkommer också i Olsson vilken han beskriver vara att gestalter i texten å ena sidan framställs i sitt profana jag, å andra sidan som något gudomligt. Det finns en likhet mellan karaktärerna och Kristus. För att göra rättvisa åt dubbelheten använder Olsson figurala tolkningsmedel i den mån att huvudpersonen Isak Graa kan framstå som en *figura Christi*, nämligen som i den inkarnerade Guden (Olsson 1988, s. 49f). I likhet med Kristus avslutas Isak Graas öde i en offerdöd. Denna medvetna jämförelse menar jag framstår som att Graa är utvald av Gud att följa samma öde som Kristus.

Krzysztof Bak betonar i *Den intersubjektiva synden* företställningen att Gud villkorslöst skänker nåden till människan för att hon ska nå frälsning. I dialog med Gud är hon ett subjekt som kan bli utvald av Gud och få Guds nåd. Bak förklarar med hjälp av den katolska relationsteologin att människans nej till nåden är synden. Det innebär att människan förnekar eller motsätter sig Gud (Bak 2005, s. 153f).

Christina Bergils avhandling *Mörkrets motbilder* är den forskning som ligger närmast min egen. Bergil studerar *En berättelse från kusten*, vilken även jag kommer att studera i denna uppsats. Tidigt poängterar hon att verket inte fått särskilt stor uppmärksamhet inom forskningen (Bergil 1995, s. 20) och därför blir hennes forskningsresultat viktiga att förhålla sig till i min analys och att ställa mot mitt eget resultat.

I sin tolkning av *En berättelse från kusten* beskriver hon inledningsvis hur den är ”genomsyrad av katolsk teologi”. Genom flera signaler gör den anspråk på att förstås som kristen. Utifrån en kristen förståelseram ställs frågor till texten (Bergil 1995, s. 19ff) och ur dessa frågor växer hennes tematiska läsning fram.

I läsningen diskuterar hon offertematiken som har sin grund i begrepp som offer, skuld och lidande. Staden Åhus förklaras som en stad som måste frälsas och en insikt är att någon måste dö för folket, det vill säga att det finns någon som ska fylla Kristusfunktionen. Karaktären Merete, skrivs fram som utvald och hennes puckelrygg är ett tecken på att hon bär Kristi lidande. Tecknet innebär således att hennes öde är att likt Kristus offras för folket. I staden bryter en sjukdom ut och skulden läggs på Merete och hon stenas till döds av folket (A.a., s. 29 -34).

Bergil förstår Meretes kallelse i form av lidande - Kristi lidande. I Korinthierbrevet urskiljer hon tanken om att någon måste bära det lidande som fattades i Kristi lidande, det är således något som Merete fyller genom att offra sig för gemenskapen (A.a., s. 70f). Bergil menar att Trotzigs intertextuella samband med Nelly Sachs, som skriver om judiska folkets lidande, finns på ett djupare plan. De finner att lidande och död har mening, kan beskrivas likt martyrtanken. Lidande blir en symbol för benådat tillstånd (A.a., s. 74ff).

I en första anblick är det lätt att läsa berättelsen som mörk, med mycket lidande och död. Genom en kristen förståelseram menar Bergil att det går att få en helhetsförståelse av romanen och när mörkret bryts av ljus. Offren, lidandet, fall-upprättelse-processen och krisens natt är alla mörka händelser som är vägen till ljuset, befrielsen. Även Merete och hennes lidande tolkas enligt Bergil som en motbild till mörkret eftersom hon genom kristen intertext förstås ha fått en kallelse att bära Kristi lidande och dör en offerdöd för folket (Bergil 1995 s. 79).

Slutligen fann jag Hans O. Granlids studie *Då som nu: Historiska romaner i översikt och analys* vilken i ett kortare avsnitt behandlar historiciteten i *En berättelse från kusten*. Granlid visar i sitt resultat att den historia som Trotzig utgått från vid beskrivningen av staden kommer från samlingsverket *800 år i Åhus* där handelsplatsen, spetälskehuset och bykyrkan nämns, men själv har hon befolkat staden med levande människor. Han menar att romanens berättelse handlar om en ”inre väg från förfall till total förnedring och så till den frälsningens desperata seger”. Frälsningen betonas som mycket central och har nära koppling till Kristus på korset och detta ställer Granlid i relation till människans oförmåga, svaghet och utsatthet. I kontrast till Bergil förstås inte Merete fylla denna kristusfunktion utan hennes liv och död påstås vara meningslösa. Kristus förklaras befinna sig i varje pinande födsel och död och inte i en enskild gestalt. Slutligen betonar han att det går att läsa romanen på olika sätt, antingen med eller utan den religiöst-katolska livssynen (Granlid 1964 s. 252-267).

1.2. Teoretiska utgångspunkter

I detta teoriavsnitt kommer jag specifikt använda den aspekt i René Girards teori som diskuterar syndabocksmotivet. Det är en avgränsning som görs eftersom Girard i sin teori verkar rymma hela den mänskliga kulturens uppkomst (Asplund 1989, s. 9), vilket i denna studie är för stort att behandla och en ringa del av denna teori förefaller intressant för läsningen av romanen. I mitt analysavsnitt utgår jag därför från de stereotyper som Girard förklarar utgöra förföljelsen av syndabockar samt de kriterier som behöver uppfyllas för att kunna tala om ett syndabocksmotiv.

Fransmannen René Girard var litteraturkritiker och hans teori var i grunden ett sätt att betrakta några kända författares verk såsom Dostojevskij, Shakespeare och Proust samt Bibeln. Girard menar sig i dessa verk finna det mänskliga begärets natur och redan år 1961 skisserade han upp ”det mimetiska begäret”. Det är ett begär som visar sig genom personers imitativa begär. Personen A är modell för personen B och B är modell för A. Det blir ett dubbelt begär som handlar om att imitera den andres begär. Det övergår i rivalitet och sätter igång en ”rivaliserande spirallrörelse”. Rivaliteten hotar till slut samhällsordningen genom våldet gentemot varandra. För att avleda våldet är den enda utvägen att kriget ”alla-mot-alla” övergår till ”alla-mot-en”. En person väljs således ut av massan som får bära all skuld och synd, därav namnet syndabock (Girard, 2007, s.8 & 10ff).

I sitt verk *The scapegoat* (1989), som översatts till svenska i *Syndabocken: en antologi* (2007), utvecklade René Girard teorin om syndabockar. Här tydliggörs tre stereotyper som är grundläggande för syndabocksmotivet:

1. Åtskillnadens kris
2. Stereotypa anklagelser
3. Massans offer

Krisen är början och är ofta av den omfattning och styrka att den drabbar folket i den grad att den slår ut den samhällsordning som råder. Girard väljer att använda begreppet epidemi, och talar således om livshotande sjukdomar eller extrem svält som ger upphov till extrem förvirring och rädsla hos folket. Epidemins dödlighet gör att familjer upplöses, regelverk fallerar och hierarkiska skillnader mellan folk tenderar att suddas ut. Konsekvenserna gör att samhällsfunktionerna sätts ur spel, de element och institutioner som bygger upp samhället slutar att fungera. Krisens storhet gör att människorna börjar känna sig maktlösa. Varför Girard väljer att tala om ”åtskillnadens kris” är för att han menar att krisen utplånar åtskillnaderna. Den skapar en universell oreda där döden drabbar alla oavsett tillgång, status, ålder och kön. Dödens nedstämdhet drabbar alla och den hierarki som en gång fanns finns inte längre mer (Girard 2007, s. 55ff). Det Girard förklarar kan liknas vid det allmänt kända talspråket ”alla är lika för döden”, döden kan således utplåna den struktur som finns i ett samhälle.

Den andra stereotypa processen är när folkets förvirring omvandlas till en drivande sökning efter orsaker till den katastrof som de blivit drabbade av. Den verkliga orsaken är för folket sällan relevant, utan de fokuserar på att finna moraliska förklaringar till krisen. Det är i detta steg förvirringen omvandlas till misstänksamhet gentemot staten, folket och inte sällan en minoritet eller en enskild individ. Folket misstänker att våld eller brott har begåtts och söker oavbrutet efter tecken som kan bekräfta deras misstankar (A.a., s. 57).

Girard förklarar att det alltid finns en förföljelsebenägenhet i den massa som bildas eftersom de strävar efter att avlägsna det hot som finns och de skapar därför en illusion som säger att de har makt att göra det. Det handlar således om att lägga skulden på någon annan och konstruera ett brott som är möjligt att anklaga denne för. I förföljelseanklagelser är det viktigt att det är möjligt att ett fåtal kan ha utfört brottet och därför anklagas ofta syndabockar för att till exempel ha förgiftat, förhäxat folket. Det relevanta är att vem om helst ska kunna vara ansvarig för vilken olycka som helst (Girard 2007, s. 58).

Vem som anklagas för brottet är således också ett stadium som blir relevant för att definiera syndabocksmotivet i en berättelse. Girard menar att det finns några kriterier som är påfallande lika i valet av syndabock. Ofta utgör dessa personer eller denna grupp en minoritet i samhället och avviker från normer, samhällsstrukturen eller har andra fysiska eller sociala svårigheter som gör att de kan skiljas från övriga samhällsmedlemmar. Syndabocken är således medlem och på något sätt delaktig i detta samhälle, men har svårigheter att passa in. Två definierbara kriterier som Girard redogör för är den fysiska och den sociala avvikelserna (A.a., s. 59).

Utmärkande för den fysiska, är någon genetisk missbildning, stympning, sjukdom eller andra former av handikapp. Girard använder ordet *abnorm* som han menar har en tabu över sig. Handikappet är föremålet för diskriminering och betonar personens roll som offer. Den sociala avvikelserna är en olikhet där offret avlägsnar sig från den norm som samhället definierat och det kan innebära att det är de mest privilegierade eller de fattigaste som ger uttryck åt denna form av avvikelse (A.a., s. 60).

Utifrån de utvecklingsstereotyper som beskrivits i ovanstående stycken utvecklas de kriterier som är avgörande för om syndabocksmotivet fungerar på ett samhälle eller en text. Johan Asplund har i sin text sammanställt Girards kriterier i fem punkter. Dessa är:

1. Syndabocken ska vara godtyckligt utvald
2. Alla deltar i dödandet
3. Det finns en övertygelse om att syndabocken är orsaken till allt ont
4. Ingen ska kunna utkräva hämnd
5. Syndabocken måste vara en främling

Asplund menar att syndabocken måste vara godtyckligt utvald (Asplund 1989, s. 32), men som redogjorts för i tidigare avsnitt, är det vanligt att den utvalda redan innan är av en utsatt grupp eller inte riktigt passar in i samhället och dess normer.

Det ska i samhället, eller den stora grupp som utför mordet finnas en övertygelse om att syndabocken ensamt orsakat krisen som råder i samhället. Om det finns några tveksamheter kan det nämligen senare uppkomma en anklagelse mot dem som utfört mordet. Det är just i denna stund som Asplund poängterar att alla ska ha deltagit i dödandet så att ingen i efterhand kan anklaga de andra för ett brott. Det ska således inte finnas någon anhängig, eller annan person som kan ställa sig på offrets sida och döma de andra, utan offret ska stå själv, antingen vara omringad av hopen eller stå utanför hopen (Asplund 1989, s.32f).

1.3. Metodiska utgångspunkter

Hermeneutiken – en texttolkningsakt

I uppsatsen har jag utgått från hermeneutiska utgångspunkter om tolkning. I antologin *Litteraturvetenskap – en inledning* redogör Anders Palm i sitt kapitel *Att tolka texten* för litteraturvetenskapen som en tolkningsvetenskap. Palm poängterar att all litteraturforskning har sin grund i texttolkning. Hermeneutiken, som utvecklades under sent 1700-tal, förstås idag som en ”generell beteckning för våra försök att förstå den texttolkande verksamheten inom ämnet”. Det är en tolkningslära som ämnar att klargöra hur tolkning sker och vilka villkor som gäller (Palm, 2002, s. 189f).

Denna meningsskapande akt skiljer sig från den omedelbara läsförståelsen genom att tolkningen karakteriseras av en mer komplicerad aktivitet (Palm, 2002, s. s.191).I min läsning av *En berättelse från kusten* tolkar jag texten genom att ett flertal omläsningar där min teori om syndabockar appliceras för att på detta sätt finna nya samband och sammanhang. Som Palm poängterar är min tolkning, likt alla andra tolkningar, ett förslag till en möjlig betydelse snarare än ett sätt att försöka fastslå en mening. Man talar därför sällan om en riktig eller oriktig betydelse utan om ett möjligt betydelseperspektiv (A.a., 194). Med detta synsätt vill jag också belysa min analys av romanen. Min betraktelse av romanen utgår främst från ett syndabocksmotiv och därmed kan jag belysa vissa perspektiv samtidigt som det finns flera relevanta perspektiv som inte nås genom mitt betraktelsesätt. Det finns således inte ett ”riktigt” sätt att tolka romanen.

Alvesson & Deetz menar att den hermeneutiska praktiken sätter tolkning och förståelse i förhållande till varandra. För att öka förståelsen av en text menar hermeneutiken att det går att fokusera på att utveckla tolkningarna av textens olika delar. Delarna fördjupar nämligen förståelsen av helheten, men helhetstolkningen ökar också förståelsen av delarna (Alvesson & Deetz, 2000, s. 157). För att använda

denna utgångspunkt studeras i min uppsats syndabooksprocessens delar och helhet samtidigt som den sätts i relation till romanen som helhet. På så vis finns en balans mellan studiet av delarna och helheten för att öka förståelsen av verket. På samma sätt fungerar förhållandet mellan förståelse och förförståelse, nämligen att förförståelsen kontinuerligt behöver ”gödas” av den nya förståelsen (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 193).

När man sätter texten i förhållande till dess delar benämns det intern kontextualitet. Den andra aspekten är den externa kontextualiteten när texten ställs i relation till läsarens tolkningsförsök att ge texten mening. Den externa kontexten kan därför innehålla många aspekter, både i förhållande till läsaren själv och hennes erfarenheter och kunskaper, men också till andra texter genom intertextualitet (Palm 202, s. 194f). Som läsare och tolkare är jag därför medveten att mina kunskaper och erfarenheter påverkar hur jag läser och tolkar diktverket.

Som jag tidigare nämnt i syftet, har jag utgått dels från en girardiansk läsning av texten, dels från en kristen läsning. Jag syftar därför till att försöka förstå syndabooksfenomenet genom olika ingångar. Likt Palm ser jag texttolkning som en läs- och tolkningsakt som bildar en dynamisk identitet där texten möter en läsare. Jag menar således att texten inte endast kan ses som ett objekt utan är en del av en handling (”actum”), mellan texten och dess läsare (A.a., s. 192 f). Förståelsen av syndabooksfenomenet i romanen är därför alltid beroende av läsaren, dess kunskaper och erfarenheter.

De hermeneutiska utgångspunkterna och uppsatsens texttolkande syfte verkar i samma riktning. Det finns en strävan bort från den tidigare positivistiska determinismen. Ensidighet och konsekventa orsaksförklaringar ersätts istället med att ”söka förstå kulturella fenomen snarare än att förklara dem.” (Nilsen m.fl. 1998, s. 19f). Syftet med uppsatsen är nämligen att försöka få en bild av hur syndabocksmotivet uttrycks i romanen. Som Alvesson och Deetz uttrycker det, handlar det om att få insikt i den ”data” som samlats in. Ett lyckat resultat i denna studie är när tolkningen a) ger mening åt och b) ökar förståelsen av romanen (Alvesson & Deetz, 2000, s. 157). I undersökningen av romanen handlar denna utgångspunkt om att kunna öppna synen på texten, hur den kan förstås och tolkas på olika sätt.

Kritik som vänds mot detta hermeneutiska synsätt är att både text och kritiker blir subjekt i tolkningen. Genom denna typ av tolkning menar den framträdande strukturalisten Gérard Genette att det skapas en intersubjektiv förståelse där litteratur framstår som ett fält av oändligt många betydelser. Jämfört med strukturalismen efterlämnar den tolkade kunskapssynen mycket ”rester” (Nilsen 1998, s. 26f).

Konsekvensen att lämna mycket rester är något som kritiskt med denna hermeneutiska utgångspunkt och det kommer att finnas en del rester kvar även efter denna analys och det går därför att i vidare studier öka förståelsen för romanen ytterligare. Romanen är således inte uttömd på kunskap.

Material och avgränsningar

Det material som används i studien är romanen *En berättelse från kusten* skriven av Birgitta Trotzig. Jag har använt mig av en utgåva som utkom år 1966, medan originalutgåvan publicerades år 1961.

Anledningen till att detta verk förefaller mer intressant än andra romaner är på grund av den ringa mängd forskning som har skrivits om just *En berättelse från kusten*. I den forskning som berör romanen studeras samtidigt andra verk både av Trotzig och andra författare. Analysen i denna uppsats kommer att avgränsas till att endast studera detta verk och fokusera på texten snarare än författarskapet.

Som tidigare nämnts är materialet avgränsat till att studera de aspekter i romanen som behandlar syndabocken som fenomen och processen. Under uppsatsens process vidgades dock perspektivet till att även innefatta en större offer-, synd- och försoningstematik, vilken också syndabocken är en del av.

1.4. Biografi och redogörelse om romanen

1929 föddes Birgitta Kjellén i Göteborg, men flyttade vid grundskoleåldern till Kristianstad. Tidigt intresserade hon sig för att konst och skrivande och hon studerade också litteratur- och konsthistoria på Göteborgs universitet. Den svenska sydostkustens landskap, dess öppna slätter och havets närhet har inspirerat Trotzig. Ett flertal av hennes verk gestaltar miljön, och människorna i Åhus och hemtrakten Kristianstad. De fattigas röst verkar ofta tala starkare och det finns ett ständigt fokus på de fattiga (Trotzig 1966, s.5). I Troztigs försök att gestalta tillvaron förskönas eller harmoniseras inget. Det finns en slags framträdande dubbelhet, där människor dras till och från varandra, där världens skapas och går under, men också en kamp mellan liv och död. Bergil anser att Troztigs diktande gör döden och mörkret mer synligt än livet och ljuset. Det intressanta blir därför att finna det som trotsar mörkret (Bergil 1995, s. 11).

Världen som gestaltas har ofta religiösa eller teologiska inslag. Det religiösa språket visar sig i Guds existens och förhållande till människorna. Det finns ett slags överhetsmakt som människan underordnas i form av dom och straff (A.a. s. 16). Människan framställs ofta i en kris, drabbade av synd, hjälplösa och utblottade (Bak 2005, s. 103ff). I författarinnans ”Ett landskap” (1959) är den vägen till religionen central och speglar Troztigs egen resa till katolicismen (Trotzig 1966, s.5).

I sin debutroman ”De utsatta” (1957) låter Trotzig oss möta 1600-talets Skåne som då är en gränsprovins mellan Danmark och Sverige. Miljön är mörk och det finns en strid mellan länderna och kyrkoherden Isak Graa blir offer för konflikten och förnedras djupt (A.a., s. 6). Lidandet, gränslandet, det mörka och människans kris är motiv som förekommer i ett flertal av hennes verk. Hennes författarskap speglar sig också i hennes roman. Vidare ska jag därför redogöra för denna.

Berättelsen utspelar sig från 1460- talet till år 1500. I staden Åhus, på Sveriges sydöstra kust, lever män

och kvinnor, borgare, bönder och tiggare i den yttersta tiden och väntar på att frälsas från den yttersta domen. Genom livberättelser från stadens folk byggs romanens struktur upp och som läsare möter man stadens olika samhällsskikt. I berättelsen finns ett särskilt stort fokus på de fattiga och utsatta i stadens samhälle, därför förefaller det naturligt att romanens huvudkaraktär tillhör en av de mest utsatta. Den puckelryggiga tiggaren Meretes berättelse inleder romanen och hennes död får en särpräglad betydelse i romanen, då den bryter den kronologiska berättarstrukturen. Samtidigt berättas flera andra livsberättelser i ett drama av skuld och upprättelse. Åhus rika borgmästare, Lavst Peder, förklaras känna skuld för att han utsätter hustrun Apelone för slag och misshandel. Den unga Apelone blir ständigt underlägsen sin man och skuldsätter sig själv för sitt hat. Brodern också är stadens prior, upplever skuld för sin åtrå för sin syster och sitt hat gentemot Lavst Peder. Livsberättelserna flyter samman genom olika händelser och tillsammans är de en del av helhetsperspektivet av Åhus som stad, med sitt folk och väntan på att den yttersta domen ska inträffa.

Berättelsen handlar om staden Åhus åren innan domen infaller och för varje dag som går verkar staden och dess folk tvina bort allt mer. De ytterst fattiga bor i hus fulla av sjuka och gamla människor där döden ständigt är närvarande, på gatorna går tiggare och fattiga barn runt i smutsiga kläder. När vintern infaller tar kylan över och domens röst finns alltid i bakgrunden. En man vid namn Wineke Gehlreman, sprider budskapet om den stora domens år, år 1500. Jag förstår denna starka röst vara något som står över människan, ett budskap om människan öde och om att domen faller på de som trotsar Guds vilja. Ständigt finns ju Gud närvarande och framträder i havet, i Meretes lidande som puckelryggen och som ett straff eller dom som faller över folk och stad. Den världs- och människosyn som Trotzig illustrerar genom berättelsen, menar jag, ställer Guds vilja mot människans fria vilja. När Gud trotsas straffas människan och domen är vad jag skulle kalla ett enormt fall för människan.

Trotzigs fokus på människans hjälplöshet och otillräcklighet kommer till sin spets när sjukdomen difteri bryter ut och dödar stora delar av Åhus barn. När folket tar saken i egna händer och tror sig avluta sjukdomsepidemin genom att offra Merete som syndabock utbryter en sjukdom som även drabbar Åhus vuxna befolkning. Jag förstår det som att författarinnan vill öka medvetenheten om de fattigas situation och hur små och obetydliga vi människor är gentemot vår natur och Gud. Men minst av alla är minoriteter och i romanen utsätts de mest utsatta för de hemskaste händelserna. Jag förstår detta perspektiv som ett motiv att ta hand om de mest utsatta och svaga. De utsatta får således en stark röst i romanen.

Rösten kommer i romanen från olika håll, från de fattiga till de rika, till Guds röst. Hemskheterna är starka och i alla dessa röster finns mörker som tränger sig in. Trotzig är som jag tidigare nämnt, en författarinna som försöker gestalta världen som den är, med dess hemskheter och dess mörka sidor. Mörkret verkar djupare än ljuset och romanen kan läsas som en mycket hemsk berättelse om sjukdom,

offrande, våldtäkt och utsatthet. Det intressanta är att Trotzig lyckas hitta en balans mellan det onda och det goda, hopp och förfall, skuld och frigörelse. Med sitt säregna och djupa språk fångar Trotzig ljuset i mörkret. Ingenting verkar fullständigt mörkt, till och med döden verkar ibland framstå som frigörelse.

2. ANALYS

I detta analysavsnitt kommer jag genom Girards syndabocksteorier undersöka romanen. I Girards teorier förklaras tre förföljelsestereotyper; 1) den brutala kris som slår ut alla skillnader i samhället; 2) folkets övertygelse om att ett brott skett och att någon annan än de själva är skyldig samt; 3) offrets utmärkande drag som medför att denne väljs och slutligen dödas (Girard 2007 s. 55-64). Dessa tre stereotyper utgör för enkelhetens skull analysens första teman. De sista teman ska knyta samman det enskilda syndabocksoffret med syndabocksmotivets funktion för romanen som helhet. Huvudfokus ligger därför på Merete som syndabock, men jag kommer också diskutera andra bifigurer och försoningstematiken i deras livsberättelser. Avsikten är att slutligen diskutera om en övergripande struktur i romanen, där syndabocksmotivet är en del av det.

2.1. Samhällets kris

För att syndabocksprocessen ska sättas igång i ett samhälle krävs den utlösande faktorn, vilken Girard menar är en kris. En kris i två meningar, dels att den utgör en katastrofal händelse, dels att den som konsekvens medför en social kris i samhället. Katastrofen kan ha olika karaktär; en epidemi eller en naturkatastrof, men det väsentliga är hur den påverkar samhället. Gemensamt finner Girard att krisen har så stor omfattning att den slår ut alla klasskillnader, hierarkier och gör det svårt för samhället att upprätthålla sin sociala struktur (Girard 2007, s. 55ff).

För att urskilja om en kris i Girards bemärkelse existerar i *En berättelse från kusten* har jag sökt efter händelser i romanen som visar på en omfattande negativ förändring. Krisens tecken är dock ett genomträngande tema i romanen. I inledningsscenen gestaltas de fattigas situation av ett så överfullt hus av tiggarbarn och åldringar att ”den som ville ut eller in var nödsakat att kliva över dem”, det vill säga de alla personer som låg tätt intill varandra på golvet. Fattigdomens yttersta gränser är väldigt påfallande och de kan beskrivas som ett genomgående tema i romanen. I början följer vi spädbarnet Merete som ständigt skriker av ”rasande hunger” och när höst övergår i vinter kan folket inget annat göra än att ”sitta där och darra och huttra av köld” (Trotzig 1966, s. 11, 13 och 15). Redan i detta skede kan man tala om någon typ av kris, men inte i den omfattningen att den berör alla eller beskriver ett samhälle i kollaps.

Extrem kris i Girards mening återfinns i romanen när sjukdomen difteri bryter ut och tar livet av samhällets späda barn. Barnens döden hotar hela samhällets existens genom att den tar sig in alla hus, både i de rikas och fattigas familjer (A.a., s. 244). Med sitt lyriska berättande skriver Birgitta Trotzig att sjukdomen:

sträckte sig åt alla håll och genom all tid, hög och vid och ändlös och evig [---] från port till port slogs allt förstfött, från den förstfödde i det rikaste huset i staden till den förstfödde hos fången som satt i fängelset, detta var människornas natt (Trotzig 1966, s. 246).

I Trotzigs beskrivning fångas den vida omfattning sjukdomen har för hela stadens folk. Som belyses tar döden inga omvägar utan drabbar alla oavsett förmögenhet och ställning i samhället. I ovanstående citat går även att urskilja en intertextuell koppling till Andra Moseboken och den sista plågan som drabbade farao och Egyptens förstfödda. Som sjukdomen i romanen antas domes som Gud lägger över egyptierna äga rum under natten och nå alla hus - ”den förstfödde sonen till farao på tronen lika väl som den förstfödde sonen till fången i fängelsehålan”(2 Mos 12:29). Beskrivningen ter sig mycket lik, både i ordval och budskap. Krisen skapar i båda händelserna kaos i samhället. De oskyldiga späda barnen dör ifrån sina föräldrar och de har inte möjlighet att göra något åt situationen.

Reaktionen av den första krisen utgör därför den andra krisen. Girard menar att denna hjälplöshet folk känner inför krisens omfattning resulterar i en identisk känsla hos folket. Det kan vara en ilska eller sorg som bryter ut. Krisläget gör att alla reagerar och agerar likadant. Samhällets tidigare struktur blir således påverkad och sakta börjar samhällsstrukturen och institutionerna krackelera. Det är nu den sociala krisen börjar (Girard 2007, s. 55f). Reaktionerna hos folket i romanen är starka och gemensamma. Skräcken tar överhanden och det förtvivlade folket söker sig till kyrkorna, men ingen kan tygla rädslan. Trotzig liknar skräcken vid en skrämmd häst som försöker slita sig loss och vill bort; problemet är att folket är så pass förvirrade att de inte vet vart de ska ta vägen (Trotzig 1966 s. 244f). Skillnaderna mellan borgare, hantverkare och stadens minst förnäma suddas ut när de agerar likadant. Var och en börjar söka efter vad som orsakat sjukdomen och tillsammans vet de ”att något fruktansvärt, obegripligt och enastående måste till för att återlösa den” (A.a., s. 248).

Fokus hos folket övergår från sorg till att försöka förstå hur problemet kan lösas. Tom Douglas skriver i sitt verk *Scapegoats: Transferring blame* att problemet ligger i att det finns en obalans mellan krisens svårighet och de resurser som finns att tillgå. Denna problematik förklarar Douglas strukturellt genom tre steg; 1) en situation som sätter igång en problem-lösningssvar; 2) De vanliga åtgärderna misslyckas; och 3) problemet omdefinieras genom att man hittar nya vägar att lösa det eller förändrar prioriteterna av olika mål (Douglas, 1995, s.62). Om vi applicerar dessa steg på krisen i romanen kan 1) sjukdomen förklaras utgöra den situation som sätter igång ett svårlöst problem, 2) folket söker efter svar från kyrkan, genom bön och gör bot, men inget ger effekt och slutligen nås steg 3) där folket istället börjar förklara problemet som ett brott där det finns någon skyldig (Trotzig 1966, s. 248 & 250).

Problemet går från att vara en sjukdom med en abstrakt orsak till att bli något som en person orsakat. Den kan således lösas. Det här är övergången från sorg och förvirring, till sökande och anklagande. I

nästa avsnitt kommer jag gå närmare in på hur övergången gestaltas i berättelsen. Denna utveckling utgör nämligen ett andra stadium i Girards syndabocksprocess.

2.2. Anklagelserna

I detta stadium befinner sig samhället i en social kris. Borgarnas, böndernas och de hemlösas, egentligen allas barn, har utsatts för fara genom den dödliga halssjukdom som i månader spridit sig och dödat barn varje dag i staden. Hjärlplösheten har övergått i tankar om att de vill se att något händer. När inget händer och sjukdomen tar fler och fler barn blir folket frustrerade. Denna frustration övergår emellertid i en ilska. Varför ilskan uppstår kan förklaras vara för att problemet inte har kunnat lösas och har påverkat folket mycket negativt.

Det stereotypa i syndabocksförloppet är beteendeförändringen hos folket vilken omvandlas från skräck till sökande efter en orsak. Folket söker först hos sig själva och finner skuld och skam inom sig: ”de frågade sig alla vad de väl begått för att en sådan blind och förfärlig blodtribut som alla dessa oskyldiga liv skulle utkrävas av dem” (Trotzig 1966, s. 248f). Här finns en antydning om att det finns *fel* som kan orsaka *straff*. Det är således alltid *någons fel* att något ont har skett. Därmed måste också sjukdomen vara någons fel. Folket söker inom sig själva efter orättfärdiga handlingar som kan utlösa denna form av katastrofer, eller denna form av straff.

Den tydliga vändningen sker när folket förflyttar tanken om sin egen skuld till någon annan. Det framstår som att varje person i staden ”sökte vid denna tidpunkt en förklaring och en orsak till det som hade drabbat dem [...] eller närmare bestämt en skyldig att bestraffa” (A.a., s. 250). Douglas menar att den psykologiska källan bakom varför man accepterar att skylla på någon annan är för att man är rädd för sitt, eller sina näras liv. Personerna känner sig blottade för hot och varje möjlighet som ges att avvärja hotet tas. Principen är att det finns en skyldig bakom hotet och genom att utse en syndabock kan hotet försvinna (Douglas 1995, s. 61).

För att visa hur blottade och försvarslösa folket i staden är inför hotet skrivs hotet i termer som ”vid och ändlös och evig” och de drabbade som ”späda barn”, ”helt litet” och ”skört”. Ingen av de drabbade framstår vara över 10 år (Trotzig 1966, s. 244ff & 250). I Trotzigs språk visas hur omfattande sjukdomen är gentemot befolkningen genom att hon väljer att låta sjukdomen drabba de allra minsta och mest försvarslösa. Genom att sätta det stora hotet mot det lilla barnet antyder Trotzig att folket är blottade och som Douglas resonerar är detta ett steg i riktning mot syndabocksoffret. Vidare belyser också Trotzig hur folkets hjälplöshet mynnar ut i tanken om att någon ska bära skulden för sjukdomen:

Åt alla håll stiger de höga klippmurarna upp ända till himlen och skymmer himlen, mot dem kan man ju hamra knogar blodiga om man vill; att be är nu nästan som att dö, likväl är det jordens enda hopp; på något eller någon måste den förfärliga bördan till sist flyttas över. (A.a., s. 250)

Handlingarnas oförmåga att hindra sjukdomens spridande gestaltas genom metaforen att man kan slå knogarna blodiga men dö ändå. Den enda utvägen är att beskylla något eller någon och Trotzig pekar på att det är någon typ av offer som den ”förfärliga bördan” ska läggas på (Trotzig 1966, s. 250). I detta steg väljs alltså en syndabock.

Den gestalt som anklagade Merete kallas Gor-Ane, eller stadshoran i berättelsen (A.a., s. 167ff). Varför just hon pekar ut Merete kan förklaras ligga i rivaliteten dem emellan. Båda visar åtrå, men också avsky för samma man, livlänningen, som först tyr sig till Merete, men efter att hon utsatts för våldtäkt träffar han Gor-Ane ”för att bestraffa. Den otrogna” Merete. De tre lever sedan under samma tak, han lever ihop med Gor-Ane, men tar på sig faderskapet för Meretes barn. Gor-Ane får dock inga egna barn, utan får missfall efter missfall (A.a., s. 190 & 233ff). Efter att Meretes barn dör, i den halssjuka som sedan drabbar folkets barn, sprider Gor-Ane ryktet om att Merete:

hade förhäxat och dragit förbannelse över hela Åhus i sitt onaturliga hat mot allt och alla, till att börja med över sin egen son, sitt eget kött och blod. (A.a., s. 252)

När det onda i henne, den bestämda tanken, som låg så djupt inne, första gången steg över läpparna och blev till ord. [...] Det räckte emellertid med dessa mycket få ord, fällda i förbigående här och där (A.a., s. 249).

I anklagelsen mot Merete återfinns flera stereotypa drag. Att en oskyldig anklagas framgår av själva citatet då Gor-Ane utifrån sina egna tankar får en ond tanke att anklaga Merete. Tanken beskrivs som ond för att Gor-Ane egentligen vet att det hon gör är ont, att anklaga en oskyldig. I berättelsen finns heller inget som pekar på att Merete skulle vara skyldig till detta brott. Hennes son insjuknar i ”hög feber och andnöd – halsen var helt igensvullen” och dör ifrån henne när hon sover (A.a., s. 239ff).

En annan stereotyp anklagelse är att peka på brott som en person kan utföra och som kan drabba en hel befolkning, så som att förhäxa eller förbanna folket. Anklagelsen fick således slut på det oändliga sökandet, orden i Gor-Anes uttalande räckte för att ”väcka det som skulle väckas” (A.a., s. 250). Orden från Gor-Anes mun övergick i en fullständig övertygelse om att Merete var roten till allt ont. ”Och nu skulle hon som var upphovet till alltsammans hämtas ut: det ondas rot dragas med alla rottrådarna” (A.a., s. 253)

I detta citat uppfylls ett av Girards kriterier för att syndabocksmotivet ska fungera, nämligen 3) Det finns en övertygelse om att syndabocken är orsaken till allt ont (Asplund 1989, s. 32). Ensamt förstår folket att Merete orsakat den sjukdom som dels drabbade hennes egen son, men också stora delar av folket barn. Tveksamheterna kring att det finns någon annan som kan ha orsakat detta är obefintliga.

2.3. Syndabocken

Offret Merete

Centralgestalten Merete är en given kandidat för folkets val av syndabock. Redan från tidig ålder skildras hennes svåra situation. Hennes första tid bodde hon i ett hus för de allra fattigaste ”överfullt av tiggarbarn och åldringar” (Trotzig 1966, s.11). I huset där folket huttrade eller darrade av köld (A.a., s.14f) och hungern tar överhanden (A.a., s. 11, 13, 17). Hon tillhörde de fattigaste i staden Åhus och det blev ännu värre när hennes blinda gudmor olyckligtvis slinter i trappan och tappar henne. Merete får inre skador i ryggen (A.a., s. 18) som utvecklas till en puckel. Puckeln blev det som skilde henne från andra i Åhus.

Merete kom ju emellertid så småningom att gå som andra barn – hade de velat veta av henne hade hon också kunnat springa i lekarna. Men puckeln skrämde. Så satt hon mest ensam. (A.a., s. 24)

Hennes puckel är en ”offermarkör”, nämligen något som gör att hon i större grad än andra är möjlig att väljas till offer. Puckelryggen är en fysisk avvikelse, en skada, som dels gör att hon utmärker sig genom att fysiskt skilja från andra barn, dels medför det att hon betraktas som annorlunda av folket. Hennes puckelrygg anses i citatet inte hindra henne fysiskt från att vara med och leka, men eftersom det känns främmande för barnen utvecklas en känsla hos dem, en rädsla för det okända.

Likt i avsnittet ”anklagelserna riktas mot en” omvandlas känslan i romanen från rädsla till någon form av hat. Det som illustrerar hatet är mobbingen på grund av hennes puckelrygg. ”Puckelrygg! Barnen i gatan fördrev sin olust med jubel och tjut. Så täcktes puckelryggen av svidande snömodd.” Det ständiga lidande skildras som en del i Meretes vardag. Ryggens smärta, ”ett oöverkomligt ont” och barnens glåpord blir symboler för det lidande hon genomlider (A.a., s. 21-25). Inget tyder på att hon straffas på grund av ett syndigt beteende, så inget sådant framkommer av hennes historia.

Sambandet mellan brott och straff är mycket intressant i *En berättelse från kusten* och har inte sällan en vag eller helt obetydlig koppling. Olyckan verkar i berättelsen drabba de mest utsatta och hjälplösa.

sådant som drabbar ett spätt och skuldöst barn går inte på samma sätt att bära, det är annorlunda. Barnet, den hemlighetsfulla gästen, är helt litet, skört och utan skuld. Och likväl måste det lida. Och det tycks lida mycket grymmare än vuxna, det är så litet, det har så svaga krafter och plågan kastar sig över med alla sina fulla rovdjurskrafter völdighet. (A.a., s. 250)

Folkets tankar om de oskyldiga barnen som offer visar flera viktiga motiv – människornas hjälplöshet, orimliga straff för brott eller inget tydligt samband mellan brott och straff samt att de svagaste faller offer för hemsckheterna. Granlid menar att denna antihumana karaktär följer även i andra av Trotzigs verk och hör samman med att hon inte har någon tro på människan. Han menar att Merete, mer än någon

annan karaktär liknas vid ett djur. Djurmetaforiken används för att förvandla en karaktär till det mest primitiva, nämligen en själslös varelse (Granlid 1964, s. 257 & 262).

Metamorfosen används också för att visa den grupp hon tillhör, de ytterst fattiga som "...liksom djur gärna drar sig tillbaka och icke vill att någon ser dem, när de känner döden komma", "Och hjälplösa som de skabbiga lammen ligger dem med hopbundna fötter på marken och bara väntar på kniven som ska komma" och alla står inför "svälttidens arma lamm (Trotzig 1966, s. 147). Merete framställs tillhöra denna falang som kom i hopar in till staden och bodde i de fattigas hus. De skildras således som en minoritet i Åhus, men av folket okända, "den fattige hade inget ansikte" och "vem kunde säga deras namn?" (A.a., s. 146f). Socialt placeras därför Merete bland de mindre socialt accepterade människorna i staden. Hennes puckelrygg gör att hon inte bara tillhör en minoritet, utan är en minoritet i minoriteten.

För folket blir hon igenkänd först från scenen på torgmarknaden. I sin vanskapta kropp används hon som redskap för att få publiken att ge en slant. Hennes onaturliga dans blir "det bästa uppträdandet av alla", folket viker sig av skratt och Merete får stå på scenen förödmjukad (A.a., s. 44). Vid denna anblick tillhör hon inte Åhus folk, men när hon väl gör det är hon än en gång behandlad efter sitt handikapp.

eftersom det ju nu verkligen var många år som hon hört till gatubilden i Åhus, hon hörde där till de kände [---] till livet i Åhus på samma sätt som lövfall och lövsprickning och flyttfåglarnas färder. Alla i Åhus kände henne och hälsade henne – med mer eller mindre grova tillrop, ty sederna var inte överkänsligt förfinade, en puckelrygg kallades för vad hon var, med eller utan ytterligare tillägg. (A.a., s. 149f)

Här i citaten visas å ena sidan hur hennes fysiska avvikelse blir en social avvikelse. De går således hand i hand, och speciellt i och med hur samhället rättfärdigar sitt beteende. Puckelryggen kännetecknar Merete enligt folket – puckelrygg är vad hon är. Handikappet blir en beteckning på en människa, så som Merete får namnet "puckelrygg" av folket. Å andra sidan är hon lika mycket som alla andra en del av Åhus, trots sina avvikelser och sin sociala status. Hon förklaras vara en del av "gatubilden" och som en tiggerska "en i staden Åhus och bygden omkring välbekant tiggerska." (A.a., s. 106. Meretes egna förståelse av hennes plats i samhället ser däremot annorlunda ut. I sin ensamma vrå framstår i form av ett "litet ting" som ser på världen som "stor och ond och framför allt obegriplig" (A.a., s. 148). Detta visar hur annorlunda Merete känner sig i förhållande till världen och andra.

I denna bakgrund av Merete som gestalt finns flera offermarkörer tillgängliga. Med Girards teori går det att urskilja vissa delar i Meretes liv som pekar på att hon är ett stereotypiskt offer. Hon tillhör redan från barnsben en utsatt fattig grupp och senare i livet känns hon igen som tiggerska. Ryggen gör att hon skiljer sig fysiskt från andra, och för detta blir hon retad och förolämpad. Hon skiljer sig nämligen på fel sätt med sitt fysiska handikapp. Socialt är en av de ytterst fattiga, en minoritet och därav ofta en stereotyp offergrupp. Man kan fråga sig om syndabocken Merete kan förstås som godtyckligt utvald enligt Girards teorier. Hon är i och för sig inte vem som helst, men varför hon väljs är inte på grund av

något hon gjort, utan att hon är ett lämpligt offer. Vem som helst som är ett lämpligt offer skulle kunna väljas till syndabock. Ett kriterium som Asplund pekar på är att syndabocken måste vara en främling, på ett eller annat sätt (Asplund 1989, s. 32). Den godtyckligt valda syndabocken behöver också stå utanför gruppen och detta är mycket tydligt att Merete gör som lever i sin ensamhet.

Syndabocken – en figura Christi

För att kunna närma mig en större helhet i diskussionen av begreppet syndabock och dess funktion i romanen krävs en läsning med kristna, eller varför inte kalla det, teologiska glasögon. Det går inte i läsningen att undgå att Merete påstås vara speciell och utvald till syndabock. I sin analys drar Bergil slutsatsen att det bara genom ”ett kristet perspektiv” tycks vara möjligt att tolka Merete som en *figura Christi* (Bergil 1995, s. 79), vilket kan förklaras vara besläktat med begreppet Kristusliknelse och således följer samma öde som Kristus (Olsson 1988, s. 49f). I detta avsnitt kommer jag att undersöka om det genom ett kristet perspektiv går att finna ett annat sätt att se på hennes särskildhet, lidande, utanförskap, och öde, än det jag tidigare har diskuterat.

Merete blir tidigt i romanen särskild från andra barn, och det skrivs fram genom att hon föds på långfredagen (Trotzig 1966, s. 11). Detta kommenteras nämligen senare i romanen för att belysa att ”det är icke var och en som är född på långfredagen” (A.a., s. 161). Varför detta kan förklaras som speciellt, menar Granlid, är för att hon föds ”samma dag som frälsaren dör på sitt kors”. Granlid menar att detta pekar på att det redan här finns en koppling mellan Merete och Kristi öde. Det blir således ett tecken på att hon är född till att lida (Granlid 1964, s. 262).

För att bygga vidare på Granlids resonemang vill jag belysa några citat som tyder på att lidandet är en del i hennes liv, men också något som Gud valt. Hennes rygg som utvecklar sig till en puckel beskrivs innebära ”värk, hela tiden mer och mer värk”. Ryggen blir på detta sätt en symbol för hennes lidande, men lidandet verkar också vara något mer än fysisk smärta, ”den *var* kropp och själ. En pina.” (Trotzig 1966, s. 23) Vad den själsliga smärtan mer explicit är framgår senare vara ett tecken på att hon bär Guds nåd. Det är således Guds val att hon får bära denna mycket smärtsamma börda.

När hennes mor, i hopp om att bota ryggen, åker till en källa för att doppa barnet Merete i heligt vatten får Merete ett svar från Gud.

Nu såg hon rätt in i Gudmoderns ansikte [---] Det var Guds moders ansikte. Det såg på henne. Nej, hon blev inte botad. Puckeln brast inte som en synvilla, ryggen rätades inte ut; ingenting som var att se hände; det var inte ett människosvar som gavs. Det var ett annat sorts svar. Det var ett Gudsmoderssvar och ett Gudssvar. (A.a., s. 29f)

Svaret från Gud är att hon inte ska bli botad från sin puckel till rygg, men något hände där i källan. Genom denna händelse visar sig det första tecknet på att hon har en speciell kontakt med Gud. Enligt

Bergils studie kan detta ”tecken” liknas vid Guds nåd, nämligen att det är Gud som valt ut henne för att bli benådad (Bergil 1995, s. 24). Guds nåd kopplas i romanen dels till att bli utvald av Gud, dels till ett outhärdligt lidande. Detta lidande visar sig tydligast i den benådade fången som på sina bara knän ber till klostrets högst uppsatta, Priorn, för att slippa Guds nåd. Frågan ställs om någon människa, hur mycket hon än vill, kan slippa sådant som fallit över henne? (Trotzig 1966, s. 50). Varför denna fråga ställs är för att nåden framstår som fruktansvärd.

Fruktansvärt att bära är Guds nåd, den liknar ingenting som människan förstår eller förmår (a.a.).

Den benådades beskrivning av Guds nåd liknar mycket Meretes lidande och smärta. Själv beskriver Merete vad hon kallar som ”dödens tystnad” som ”tyngre än någonting hon vetat att människan kunde få bära” (A.a., s. 37). Både fången i cellen och Merete pekar på att Guds nåd är tyngre än de någonsin kunnat föreställa sig. Det framgår alltså att det lidande Merete bär är mer än en ryggsmärta.

Vad som blir intressant är hur hennes tillstånd författas. Å ena sidan är det en förfärlig smärta, å andra sidan är det en Guds välsignelse, och nåd. I romanen är det ett tillstånd – ”av somliga kallat välsignat, av många som förbannat” (A.a., s. 106). Man kan således tala om två motsättningar, nåd och dom. Utifrån sett kan man inte få syn på det välsignade i hennes börda, utan de flesta i romanen ser en fattig tiggare med puckel som gör att hon skiljs från normen. Bergil menar att det finns en anledning till att hon skiljer sig från andra. Puckelryggen gör att hon blir en utanförställd, ”avskild från vanligt liv såsom heliga människor alltid avskilts för sin gudsuppgift” (Bergil 1995, s. 32).

Bergil lämnar oss med frågan om Meretes gudsuppgift. Som Granlid tidigare nämnt föds Merete den dag Kristus dör och finner därmed en koppling mellan dem. Denna koppling blir starkare ju längre man läser i romanen. Nedanstående citat pekar på en koppling mellan deras öden:

Nu visade det sig för henne mycket nära vilket **tecken** som var över henne, hon kunde inte vända bort blicken; och hon kunde inte upphöra att se att **puckeln hon var född att bära**, den arma vanskapheten var allt hennes varande och ansikte inför Gud; så hade han rört vid henne och så var hon till. Och hon såg att Herren Jesu Kristi kors var nåd. (min fetstil., Trotzig 1966, s. 164f).

hon såg **Gud korsfäst**, en slagen människas ansikte såg hon, ett blödande ansikte, en förödmjukad kropp; detta **tecken** var det som var över henne. (min fetstil., A.a., s. 162).

Citaten belyser att det tecken som är över henne dels kan förklaras som den smärtsamma puckeln hon burit från olyckan sedan spädbarnsålder, dels att tecknet är Gud som korsfäst. Nåden och tecknet är därför sammanflätade med den Gud som korsfäst. Korsfästelsen, det blödande ansiktet och den förödmjukade kroppen, är också en del av Meretes öde eftersom hon bär på nåden.

Tecknet som begrepp är något som används för att beskriva profeter, profeter är tecken, men främst är Jesus själv tecknet. För vissa är han fall, för andra är han upprättelse och detta uttrycks ”väcka strid” (Luk 2:34). Detta är också likt beskrivningen av Merete, för vissa är hennes tecken framträdande och för andra är hon ondskan själv. En som tycks se Merete som ett tecken är Apelone:

och det kom för henne att hon nyss skulle kunnat se Guds ansikte om hon blott haft mod att stanna och skåda in i puckelryggens ansikte. (Trotzig 1966, s.160)

Här möts Apelone och Merete för första gången. Apelone kan beskrivas ha en ”andlig synförmåga” eftersom hon tycks kunna se, Guds ansikte i Merete, något som med blotta ögat är omöjligt att se. Bergil menar att Apelone har förmågan att förstå ”vem Merete är” (Bergil 1995, s.33). Till ytan är hon en tiggare med puckelrygg, men hon kan också jämföras med den inkarnerade Guden, Jesus Kristus, nämligen en *figura Christi*.

2.4. En berättelse om synd och försoning

I romanen byggs berättelsen upp av livshistorier från Åhus befolkning. Livshistorierna speglar olika aspekter av samhället och det folk som lever där. En av dessa historier är Meretes, och hennes öde att dö som syndabock. Varje berättelse handlar om liv och död, och kampen om att stå i ett gott förhållande med Gud. I romanen finns en spänning mellan två kraftfält, nämligen att vilja bli frälst och syndens frestelse. Dock verkar syndens frestelser vara mycket svåra att avstå för människorna.

Fången i cellen representerar detta kraftfält som finns hos Åhus befolkning. Fången hade en gång avlagt sina klosterlöften och blivit novismästare, men trots sin status gav han efter för sin passion för en av sina noviser (Trotzig 1966, s.120). Den otillåtna jordiska åtrån ter sig starkare än viljan att finna sig i ett gott gudsförhållande. Fången, som också var benådad, ”satts på undantag i sin cell för att inte frestas av sin egen lösryckthet” (A.a., s. 49f). Svagheten och utsattheten betonas hos fången, men kan också appliceras på Åhus befolkning, eller hela mänskligheten.

Det medeltida Åhus har ett fattigt, sjukt och svältande folk, men det som genomsyrar folket och staden är apokalypsens tidsmässiga närhet. Att berättelsen utspelar sig i den yttersta tiden visas på två sätt: 1) genom en tro om att den yttersta domen kommer äga rum inom ramen för berättelsens tid och 2) att ett flertal tecken visar vad Bibeln uttrycker som den sista tiden. Romanen inleds 40 år innan året 1500 (A.a., s. 11). Åren innan skrivs nämligen i relation till 1500. I romanen utropas ett tiotal gånger att domen är nära och att 1500 är domens år (A.a., s.48, 118, 133, 143, 221, 224, 239, 256).

Granlid menar att det som särskilt utmärker staden är de ”apokalyptiska stämningar vid sekelskiftet 1500 och av kristendomens organiserade frälsningslära” (Granlid 1964, s. 258). Den apokalyptiska rädslan skapar ett oroligt folk. Trotzig ger i en beskrivningen av staden antydning till den oro som råder:

förvirrande, vidunderliga, irrande i gatorna, väsnades på krogarna, upptagna av handlande och köpmanskap, ätande och drickande, svältande och törstande och frysande, avlande och födande, sökande sin frälsning (Trotzig 1966, s.46).

I staden råder så inte en oro bara hos enskilda personer, utan hela folket infinner sig i en apokalyptisk sfär och i ett sökande av frälsning. Det finns således ett mål om att bli fullbordad. Alla söker efter frälsning. Staden Åhus skildras som ”människostaden som skulle frälsas” (Trotzig, 1966, s. 46). Men det var inte endast Åhus som stod inför denna dom. En man, som omnämns som gotlänningen Wineke Gehlreman, lämnar allt ”för att vandra land och rike omkring med budet att yttersta dagen nu var nära”. Enligt gotlänningen hade detta uppenbarats för honom och det var året som Herren valt (A.a., s. 133).

Ständigt utmanas och lider folket och romanens gestalter innan de kan nå försoning. Vägen dit är mörk och svår och mycket tyder på att det befinner sig i den yttersta tiden. I den yttersta tiden säger bibeln i Matteusevangeliet: ” Ty det skall bli ett lidande vars like inte har funnits från världens början till denna dag och inte heller kommer att finnas. Och om inte den tiden förkortades skulle ingen människa bli räddad. Men för de utvaldas skall komma den tiden att förkortas.” (Matt 24:21-22) Det finns således ett hopp om att bli räddad och blir utvald.

Meretes död och folkets hopp

Redan i inledningsscenen introduceras Merete och domens år: ”En **långfredag** nästan fyra långa årtionden innan **sekelskiftet 1500** föddes ett barn i Åhus” (min fetstil., Trotzig 1966, s. 11). Som tidigare diskuteras pekar Meretes födelse, på långfredagen, och andra tecken i hennes liv på att hon är utvald. Merete som utvald flätas i citatet samman med Åhus, men också med året 1500. Även romanens sista rader knyter Meretes död samman med den dom skulle falla över folket.

Så sänktes hon i havet och var försvunnen. Detta inträffade i Åhus på skånska ostkusten året 1500 efter Kristi födelse, det är då befolkningen i dessa trakter allmänt hade väntat att yttersta domen skulle äga rum. (A.a., s. 256)

Den kvinna som sänks ner i havet framgår i romanen vara Merete. Romanens inledning och avslutning flätar därigenom samman Meretes födelse och död till stadens öde. Däremellan finns hennes lidande liv. Att vara utvald verkar handla om att uthärda all smärta, förnedring, svält och ensamhet som livet för med sig. Merete klarar inte av att bära vad nåden för med sig och sviker sitt tecken. Hon grips av åtrå för en man, kallad livlänningen och inleder en relation med honom. Allt hon önskar sig är att slippa bära puckelryggen och börjar hata sin kropp med all styrka hon samlat på sig under åren. På så sätt ”vände hon bort blicken” från Gud, kyrkan och det tecken som var över henne (A.a., s. 161-165). Så syndade Merete, genom att hata sin kropp, att ge efter för sin åtrå och vända sig ifrån sitt tecken och Gud. Efter både gruppvåldtäkt, och barnafödelse dör hennes son. Hon biktar sig för priorn och bekänner sitt hat:

”Fader, jag har syndat i tankar, ord och gärningar; genom mitt hat, mitt hat, mitt alltför stora hat [---] ty jag har syndat som Judas gjorde det, därför ville jag icke röra mina ben, likväl hade jag kunnat rädda

honom, därför är han död för att jag har hatat dem; bed för mig till Herren, vår Gud.” (A.a., s. 243) I anslutning till den kristna teologin riktar Merete sin uppmärksamhet mot Gud och visar medvetenhet om sin synd och önskar en förlåtelse, vilket hon också får. Utan att skylla på någon annan tar hon skulden för sin sons död genom sitt syndiga hat som gjort henne inkapabel att rädda honom.

Sedan följer döden av stora delar av folkets barn och mödrarnas klagan blir så stark att den beskrivs stiga mot skyn. Folket sökte sig till både S:ta Maria kyrkan och svartbrödraklostret. Där var fullt med gråtande och klagande folk, och de frågade sig vad de väl gjort för att oskyldigas liv skulle krävas. Några medgav sin synd och ”gjorde bot; andra inte. Och de flesta inte.” (Trotzig 1966, s. 248) Skulden finns ändå hos människorna:

som i hemlighet känner sin skuld och att den är olidlig; som vet om den, och inte vill se den, och inte vill kännas vid den. Och alla visste att djupt inom sig förvarade de ett begånget svek, ett oförlåtligt. (Trotzig 1966, s.249)

Citatet visar ett viktigt motiv i berättelsen, nämligen skulden som folket känner, men vägrar att kännas vid. Bördan, som är så tung att bära flyttas över till någon annan. När Merete anklagas av Gor-Ane för sitt ”onaturliga hat mot allt och alla”, även sin egen son, ser folket någon att lägga skulden på. Eftersom hon ses som roten till problemet finns ett vidskepligt hopp hos folket att hennes offerdöd ska föra dem närmare frälsning. Genom att tvinga sig på henne med stenar och käppar får de henne att springa för livet, för att slutligen stena hennes till döds. Efteråt upplöses flocken av människor och sedan blev det tyst (A.a., 252 - 256) Det enda som hörs är havet där kroppen vilar som i en moders famn (A.a., s.46f). Sedan kom tystnaden. Det slutar inte här, utan folkets syndiga hat och brutala dödande verkar vara bakgrunden till den sjukdom eller straff som sedan byter ut under sommaren i Åhus och en tredjedel av stadens vuxna dör. Slutligen sjönk Åhus i ”sovande obemärkthet.” (A.a., s. 252f) Att därmed säga att Meretes död är folkets försoning är problematiskt, då folket, trots hennes död, inte hade försonats, men Meretes död är ett hopp om försoning, eller ett hopp om att närma sig försoning genom att förinta roten till ondskan. Ett tydligare benämning är att hennes död är en rituell försoning som får slut på det kaos som råder.

Försoningens flera aspekter

Försoningstematiken är något som genomsyrar inte bara Meretes historia. Det är en genomgående struktur i berättelsen och visar sig i klostrets och stadens krets, men också i de andra livshistorierna. Som Bergil visar i sitt resultat, kan staden delas in i stadens och klostrets krets. Båda har fallit för syndens frestelser (Bergil 1995, s.29ff) och genom berättelsens handling får olika gestalter lida för deras försoning. Merete faller offer för stadens krets och hela hennes liv är ett lidande där hon bär på stadens skuld. I klostrets steg den nya priorn in för att återupprätta klostret från ett förfall.

Den nya priorn, Apelones bror, hade ett svårt uppdrag när han fick stiga in i ett kloster som fallit på grund av den tidigare novismästaren. Som fånge satt han i mörkrets cell och Prion betraktade honom, han som var ”roten och upphovet till det onda” (Trotzig 1966, s.128). Genom fången fick han se mörker och att den enda vägen ut var att själv stiga ner i dödsriket. Utan att faktiskt veta vad det skulle innebära bad han om att få stiga ner i för att rädda ”sina barn” (A.a., 131).

Och dödsriket skulle komma över priorn, och dödsriket liknande den han av människor älskade mest, det bar hennes ansikte, drag och död: [---] någon annan väg fanns icke till uppståndelse. (a.a.)

Dödsriket tog således formen av hans syster Apelone och hennes lidande var den enda vägen till uppståndelse. Brodern såg kort därefter sin syster med ”blåmärken som efter ett tumgrepp; ett nypmärke” och denna åsyn lämnade inte honom. Han bad så till Gud att det inte skulle drabba henne. Han hade ju givit och givit, men när han lett honom till dödsrikes gräns såg han: ”att dödsriket var att låta en annan plågas till döds och dö i hans ställe” (Trotzig, 1966, s. 133ff).

Priset för frälsning var hans systems lidande. Det var hon som skulle plågas till döds i hans ställe, ett ställföreträdande lidande. Hennes man Lavst Peder var likt besatt av tanken att komma nära hans fru Apelone(A.a.,102). Som barn fick han se sin egen mor bli hånad och genomlida anfall mot hennes kropp. Granlid menar att Lavst Peder därmed förlorade en del av sig själv som han försöker fylla med Apelones närhet (Granlid 1964, s. 263). Inget verkar dock vara tillräckligt nära och i frustration stöter han bort henne och tar henne sedan med våld (Trotzig 1966, s. 103).

Apelone får utstå mycket våld mot sin kropp, men hon gör inget motstånd. Hon tar emot slagen och visar ”förlåtelse och nåd”, och istället för att hata, ser hon hans ”utsatta själ”. Till slut kan inte Apelone bara se den utsatta själen och hon börjar hata. Hatet blir så stort, växer inom henne och blottas ”med alla sina förgreningar och rötter”. Hon erkänner sitt hat för prästen och han ger henne avlösning (A.a.,105-108). Genom att Apelone förstår att hon ska förlåta bärs hon av förlåtelsen, men också av nådens, och glädjens vind. Hon kan stå upprätt även om hon utsatts för misshandel och förfärligt behandlande av en kvinna.

Men hon var icke sådan att hon knäcktes. Inte heller böjdes hon. Han bars. Ty hon visste att förlåta. I förlåtelsens strömmande vind stod hon upprätt; den bar henne. Och det stod en glädje omkring henne, en glädjens vind strömmade outsinligt genom hennes utsugna lemmar (A.a., s. 204)

Hennes förlåtelse blir också hennes räddning från att sjunka djupt in i mörkret. Men samtidigt som hon lär sig förlåta kan inte hennes bror det. Brodern ”hatade Lavst Peder, sin svåger, han hatade honom av allt sitt hjärta och all sin kraft och alla sina förmögenheter; och han lät sig hata honom.” (A.a., s. 140f) Brodern syndar således genom att ge efter för sitt hat gentemot Lavst Peder och inget gör han för att ändra på det. Han bär också en annan lidelse. Genom att stiga ner i dödsriket och kalla den syndiga

fången sin broder utsattes även han för en jordisk åtrå: ”en särskild och avskild och jordisk nöd och synd; ty han åtrådde med jordisk och icke himmelsk åtrå för sin syster.” (A.a., s. 135 och 145)

I en dröm ser brodern att priset som krävs för försoning är svårare än han tror. ”Han såg. Men han förmådde inte se. Han visste. Men han förmådde inte veta.” Det han såg var att ”en måste dö för folket för att icke hela folket skulle förgås.” (A.a.,185) Det han verkar se är sin systers död, som måste ske för att uppståndelsen ska ske. Hans ord liknar mycket ett bibelcitat. Innan Jesu död bestämmer den grupp av judar som kallas överstepräster och fariséer om att kalla till råd, och på rådet bestämmer de sig för att Jesus måste dö.

En av dem, Kajafas, som var överstepräst det året, sade till dem: ’Ni förstår ingenting. Ni fattar inte att det är bättre för er att en enda människa dör för folket än att hela folket går under.’ (Joh. 11:50-51)

I bibeltexten och i romancitatet betonas den utilitaristiska etiken, att det är bättre att en dör än att hela folket förgås eller går under. Det handlar således att framhålla konsekvenser som bidrar till största möjliga välbefinnande till störts möjliga antal (Collste 2010, s.46). Det är kanske också det Apelones död är. En död för att inte hela klostret ska rasa.

I och med Apelones död avtar broderns åtrå och något händer också något med Lavst Peder. Lavst Peder kände en reell skuld nu när ett djupt mörker drabbat honom. På sitt samvete låg en ”oskriftad synd” och att som borgare låta sin heder skingras skulle inte många göra, men detta gjorde han. Under den heliga nattvarden under Apelones begravning lät han sig förödmjukas: ”han blev sakta grå i ansiktet som om blodet helt stilla tömdes ur honom, kindbenen framträdde vitnande. Han slog händerna över ansiktet och steg åt sidan” (Trotzig 1966, s. 210). För Lavst Peder var det omöjligt att med den skam och skuld han kände att delta i något så heligt som nattvarden. Han kom således till insikt i sin egen skuld och vände sig till priorn för att bikta sig.

Priorn vet inte hur han ska ta på sig det Lavst Peder bekänner. Han känner hur stora synderna är, och hur tunga de är att bära. Lavst Peder säger då till honom att ”Herren Kristus bär för dig” och priorn såg den knäböjda och gamla mannen och tänkte själv på vad han själv hade att bekänna. Han gav därför avlösning för at sedan dagen därpå själv skrifton sig ger således avlösning, för att sedan bekänna sina egna synder (A.a., s. 216). I och med Apelones död kunde klostret uppstå i sin gamla glans och Lavst Peder och Priorn bli fri från sin synder och försonas.

3. DISKUSSION

Inledningsvis var tanken att endast studera syndabocksmotivet i romanen, men detta motiv visade sig vara en del av ett större mönster. Som framgår i läsningen av analysen är synd, offer och försoning något som inte bara är en del av syndabockens mönster, utan också ett genomgående tema i de andra livsberättelserna och i romanen som helhet. Texten genomsyras också av en katolskt kristen miljö där Gud och folket ständigt står i förhållande till varandra. Här igenom blir en kristen läsning av texten relevant och ett flertal gånger har jag också uppmärksammat liknelser med bibliska händelser och religiösa föreställningar. Eftersom jag fann dessa perspektiv i romanen valde jag under processen att även inkludera dessa perspektiv i undersökningen. Syndabocksmotivet sattes på så vis in i ett större sammanhang och genom analysen och diskussionen försöker jag visa hur allt hänger samman.

Utifrån analysen går det att tala om ett syndabocksmotiv som gestaltas av karaktären Merete. Både ur en kristen och girardiansk läsning är Meretes offermarkörer tydliga. Hon tillhör de fattigaste i staden, inte nog med det drabbades hon tidigt av en skada som orsakade en rygg likt en puckel. Med sin fysiska och sociala avvikelse är hon enligt René Girards teorier en stereotyp syndabock som avviker från normen. Det är det normavvikande som gör att hon kan förklaras som ett stereotypiskt offer. Som jag nämnde i inledning är det specifikt hennes puckelrygg som blir det som utmärker henne, och hon blir för folket ”hon med puckelryggen”. Puckelrygg, puckel, tiggare är de skällsord som barn och vuxna använder mot henne för att markera hur hon skiljer sig från normen. Ju närmare döden hon verkar vara desto mer vanskapt skildras hon. Precis innan döden framställs hennes armhålor som ”trassliga fågelbon” och hon visar sig i folkets ögon ”mer vanskapt än någonsin”(Trotzig 1966, s.255). Det är just hennes avvikelse som poängteras och det enda som verkar vara synligt, nämligen det som också gör henne till en tydlig offermarkör.

Merete som syndabock får ytterligare ett perspektiv när Trotzig betonar hennes lidande och normavvikelser som tecken av Guds nåd. Lidandet framstår i berättelsen som fysiskt och profant, men också som andligt och heligt. Hon utsätts nämligen för samma slags lidande som Kristus; att som utvald bära folkets skuld och bli oskyldigt dömd för ett brott. Trotzig visar således dubbelheten av Meretes lidande och hennes brutala öde att offras för folket. Utifrån en kristen läsning blir Meretes lidande och död inte lika mörk som vid profan läsning. Lidandet får snarare symbolisera en kristusliknande funktion.

I en Bibeln är det den inkarnerade Guden, Kristus som genom sitt lidande och sin död sonar människans och världens synder (Heb. 2:17; jfr Rom 3:25 och 1 Joh. 2:2). I romanen blir Merete offer för folkets skuld. Det är genom hennes kroppsliga lidande och död som en rituell försoning nås. Detta kan liknas vid tidigare verk Trotzig skrivit. Trotzigforskaren Olsson menar att huvudpersonen Isak Graa i *De utsatta* framställs i ett profant jag och som något gudomligt. I likhet med Kristus och Merete dör Graa en

offerdöd (Olsson 1988, s. 49f). Det handlar i båda verken om att det finns en utlösande faktor som ger upphov till en syndabock. Olsson beskriver en liknande syndabocksprocess med en fattigdom som en utlösande faktor, som sedan övergår i ett begär och ur begäret föds hämnden som riktas mot den oskyldige Isak Graa. Det leder, likt i Meretes historia, till att de som offerar blir fria från sin skuld (Olsson 1988, s. 119f).

Meretes historia, så som Isak Graas historia, kan sättas in i en större kontext av lidande och försoning, död och liv. Livsberättelserna visar att alla genomgår någon form av lidande, antingen själsligt eller kroppsligt. När lidandet är som grymmast och mörkast lyckas ljuset tränga in och då är det möjligt att nå försoning. Tydligast beskrivs detta i Priorns livsberättelse. För Priorn krävs det att han går ner till dödsriket för att komma till insikt om sig själv och andra. Genom offer, insikt och förlåtelse blir det möjligt för gestalterna i romanen att få försoning. Både Merete och Apelone är tydliga exempel på att någon måste lida för att en annan ska få leva. Merete dör för folket och staden och Apelone dör och lider i Priorns och klostrets ställe och får därför klostret att nå sin forna glans igen.

Detta är inte något nytt i Trotzigs intrigberättande utan tidigare forskning visar samma sorts kamp mellan undergång och räddning. Andersson och Tyrberg talar om en dubbelhetens tillvaro där Trotzig låter berättelsen vara mycket mörk, men låter ett mytiskt hopp stå i mot det brutala livet (Andersson 2004, s. 141 jmf Tyrberg 2002, s. 223). På samma sätt vill jag säga att denna spänning även finns i *En berättelse från kusten*. Inte minst i gestalternas kamp mellan synd och försoning, som är ett slags hopp bortom den profana världen och talar likt Andersson och Tyrbergs beskrivning om ett mytiskt hopp om försoningens helande kraft.

I analysen framkommer att längtan och sökandet efter frälsning har ett nära samband med folkets föreställning om att den yttersta domen ska falla över dem. Trotzig gestaltar en miljö som jag i min analys anser vara mycket lik miljön i den yttersta tiden enligt biblisk och kristen förståelse. Den troende katolska befolkningen ser därmed många tecken om att den sista tiden är kommen. Inte bara folket är fallet, utan staden och klostret har också dragits ner i fallet. Den enda vägen upp framstår som människans lidande och död, nämligen att ”en måste dö för folket för att icke hela folket skulle förgås”.

Samhället i stort påminner mig mycket om det medeltida Sverige och häxjakten. Likt ”häxor” anklagas Merete för ett vidskepligt brott, som också blir en ologisk förklaring till det dåliga som drabbat staden. Den vidskepliga andan blir således tydlig, och verkar mer än logik styra samhällets och stadens tänkande. En liknande tro fanns under medeltiden som finns i berättelsen. Att det fanns ett brott som begåtts och en skyldig att anklaga. Det man inte förstod med naturen var häxverk och skulle därmed straffas så att det onda försvann. I och med Meretes död tror också folket att roten till det onda ska försvinna och det rådande kaoset ska lösas upp.

Denna problematik som finns i romanen vill jag påstå också finns i vårt moderna svenska samhälle. Vissa grupper och minoriteter får utstå diskriminering och förföljelser, och det är ofta för att de avviker från den allmänna normen. Under de senaste åren har ett antal flyktingboenden brunnit ner, hatbrott har riktats mot romer, judar och muslimer, som genom sin etnicitet, nationalitet eller religion blir utsatta. Trotzig synliggör i ett flertal romaner de utsattas situation och visar ett samhälle som inte reagerar när andra lider, finner bortförklaringar till det som är omoraliskt och vänder bort sitt ansikte för samhällets mest utsatta. I hennes författarskap och i romanen handlar det om att försöka se världen som den är och inte vända bort blicken är blunda för det som försiggår framför våra ögon. Se de lidande, agera moraliskt, ifrågasätta och hjälpa de allra svagaste. Jag skulle därför tycka att det skulle vara intressant att vidare studera *En berättelse från kusten* ur ett samhällskritiskt perspektiv. Här finns det självklart möjlighet att använda sig av vad Birgitta Trotzig själv berättat om sitt samhällsengagemang och bygga vidare på detta genom att undersöka hur detta gestaltas i romanen. Liknelse går också att finna med andra författare och inte minst med Lukasevangeliet som låter de fattiga och svaga få en röst.

Referenser

- Alvesson, Mats; Deetz, Stanley, 2000, *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, Sven-Erik Torhell (övers.), Lund, Studentlitteratur
- Alvesson, Mats; Sköldberg, Kaj, 2008, *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund, Studentlitteratur
- Andersson, Pär-Yngve, 2004, *Överskridandets strategier: lyrisk romankonst och dess uttryck hos Rosendahl, Trotzig och Lillpers*, Örebro, diss, Örebro universitet.
- Asplund, Johan, 1989, *Rivaler och syndabockar*, Göteborg, Korpen.
- Bak, Krzysztof, 2005, *Den intersubjektiva synden i Birgitta Trotzigs Dykungens dotter*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bergil, Christina, 1995, *Mörkrets motbilder: tematik och narration i fem verk av Birgitta Trotzig*, Stockholm ; Stehag, B, Östlings bokförlag Sympios.
- Bibel*, upplaga 2000.
- Collste, Göran, 2013, *Inledning till Etiken*, Lund, Studentlitteratur.
- Douglas, Tom, 1995, *Scapegoats: Transferring blame*, London; New York, Routledge.
- Fazlhashemi, Mohammad, 2014, *Vems islam: de kontrastrika muslimerna*. Lund, Studentlitteratur
- Girard, René, 2007, *Syndabocken: en antologi*, Gunilla von Malmberg (övers.), Stockholm, Themis.
- Granlid, Hans o., 1964, *Då som nu: historiska romaner i översikt och analys*, Stockholm, Natur och kultur.
- Nilsen, B. Kaj, 1998, *Att möta texten: litteraturteori och textanalys ur fyra perspektiv*, Stefan Sandelin (övers.), Lund, Studentlitteratur
- Olsson, Ulf, 1988, *I det lysande mörkret: en läsning av Birgitta Trotzigs De utsatta*, Stockholm, Bonnier.
- Palm, Anders, 2002, Att tolka texten, i Staffan Bergsten (red.), *Litteraturvetenskap – en inledning*. Lund, Studentlitteratur
- Trotzig, Birgitta, 1966 [1961], *En berättelse från kusten*, Stockholm, Bonnier.
- Tyrberg, Anders, 2002, *Anrop och ansvar : berättarkonst och etik hos Lars Ahlin, Göran Tunström, Birgitta Trotzig, Torgny Lindgren*, Stockholm, Carlsson.

Elektroniska källor:

- Jackelén, Antje, 2015, ”Samernas urfolksrättigheter måste tas på större allvar”, Dagens Nyheter, hämtad [2016-01-12] <http://www.dn.se/debatt/samernas-urfolksrattigheter-maste-tas-pa-storre-allvar/>